

NÉHÁNY KÉSŐ AVARKORI LOVASSÍR BUDAKALÁSZRÓL

PÁSZTOR ADRIEN
(*Szentendre, Ferenczy Múzeum*)

A Budapestről Szentendre felé vezető M 11-es országút Lupa-szigeti elágazása közelében, Budakalász határában, a Pomázi Munkatherápiás Intézet kezelésében lévő területen, a gyógyintézet épületei és kertjei mellett ma kiterjedt bányaművelés folyik. Itt vált ismertté az avarkor-kutatás számára már az 1950-es évek elejétől a budakalász-dunaparti lelőhely. Az 1951. év elején szivattyútelep építése közben 10 sír pusztult el, amelyről Soproni Sándor 1954 tavaszán szerzett tudomást. A munkások beszámolója alapján 7 sírt sikerült a helyszínen azonosítani (ma ezen a helyen a kimélyített bányató partszegélye van, ami egyben a temető nyugati széle is). 1954 őszén, majd 1959-60-ban a terület keleti, Duna felé eső részén Erdélyi István melegház építéskor 35 kora-avar, erőteljesen kirabolt sírt tárt fel¹. 1973-ban ugyanitt, a leletmentéstől délre Tettamanti Sarolta újabb sírokra bukkant.² Bebizonyosodott, hogy a két, egymástól kb. 200 m-re fekvő sírcsoportok egy nagykiterjedésű, összefüggő temető szervesen összetartozó temetkezései lehetnek.

Ezen előzmények ismeretében és az 1987-90-es évek leletmentéseinek tapasztalatai alapján számításaink szerint közel négy hektárnyi területen zömében kora-avarkori temetőt rejt a kavicsbánya. Az eddig feltárt 1511 temetkezés (+ az 1950-73 között megmentett 45 sír) közül a legkorábbiak a tauszfrozott veretes és a Herakleiosz Konsztantinos és fia aransolidusával fémjelzett leletkörhöz kapcsolhatók. Ezért is okozott meglepetést számunkra, amikor az 1987. novemberi leletmentés során a temető DNY-i sarkában és D-i szélén Tettamanti Sarolta késő-avarkori (80-84.) sírokra talált, majd Vida Tivadar kollegámmal az 1988-89. évi leletmentésekkor további közép- és késő-avarkori sírokra bukkantunk (85-89., 93., 104., 205., 580. stb. sírok), melyek D-felől szervesen kapcsolódtak a korai, Ny-K irányban tájolt, sűrű soros elrendezésű sírokhoz. Többségük lovassír, amelyek közül néhány temetőnkre vonatkozóan a legjellemzőbbek bemutatására törekszünk.

---

¹ Erdélyi István 1978. 45-57., uő. 1986. 50.

² Tettamanti Sarolta 1986. 50.

Sírleírások, leletanyag

81. sír: T. Ny-K, É-től 270°, H.: 350 cm, Sz.: 235 cm, Mé.: -220 cm

Az erősen megbolygatott nagyméretű kamrasírt 10-15 cm vastagságú ácsolt deszkázattal bélelték ki. Ennek barnás elszíneződésű nyomát kb. -180 cm mélységben észleltük a sír oldalfalai mentén. A lovat maga alá húzott lábakkal, pofával K-felé irányítottan az ember jobb oldala mellé fektették. Az ember hanyattfekvő lehetett. Eredeti helyzetben maradtak az alsó lábszárak, a bal combcsont és a medence helyén a bronz veretes övgarnitúra. A jobb kart kihúzták helyéről, a bal felkar elmozdult. A medence, mellkas, koponya teljesen feldúlva. A rablógödörben két emberi állkapcsot találtunk. A sír K-i végében, a sírfélnéktől számított 25-28 cm magasságban egy teljes, kifejtett kutya teteme feküdt szétdőltan, a deszkekereken belül. A keret D-i oldalának közepén, az ÉK-i oldalon, ill. az ember jobb alsó lábszára felett feketés elszíneződés (faszenes nyom) mutatkozott (1. ábra).

Leletek: 1-20. (IV. t. 6.) Rozetta alakú préselt bronz lószerszámveretek. A 8-9. mellékletek kivételével mindegyikük hiányos, sérült. A szétdőlt lóváz körül szétszóródtak. Többségük a ló kantárzatát díszítette (2-4., 6-9., 12., 16-20. mell.). Átm. 1,8 cm; 21-26.: (IV. t. 6. 1-5.) Kör alakú préselt lemezes bronz *falerák*. Töredékesek, felületükön ónozás nyoma. Az elmosódó préselteken ékkőberakást és granulációt utánozó díszítés. A szétdőbált lócsontok között, a szíjak találkozásainak vélt helyén feküdtek. Átm. 4,1-4,2 cm.; 27-29.: (II. t. 7-9.) Öntött bronz, ónozott indadiszkes kisszíjvég (3 db). A felső, keskeny mezőben laposindás díszítés és szegecs. Hátlapjára vékony, síma bronzlemez forrasztottak. Azonos öntőmintával készültek. H.: 4,1 cm, Sz.: 1,5 cm; 30. (II. t. 6.) Öntött bronz *kisszíjvég* elő- és hátlapjának alsó, íves végeinek töredékei. Az előlap-töredéken vésett díszítés. A hátlap belső széléin forrasztás nyoma. Sz.: 1,4 cm; 31. (II. t. 10, 11.): szabálytalan alakú vastárgy (övdísz? csattest?), egyik sarkában szegecslyuk. Rákorrodált egy kör átmetszetű karika (átm. 2,1 cm) és egy ezüst, visszakanyarodó végű, körátmetszetű fülkarika(?), melyre egy apró ezüst huzalt fűztek. Nem a garnitúrához tartozhattak; 32. (I. t. 1.): öntött, ónozott bronz griffes *övveret*: téglalap alakú, hosszanti oldalai enyhén ívelték, sarkaiban szegecslyukak, háromban szegecs. Az öv vonalában előlapjával és fejfelé fektetve. Ötvözete sötétebb színű, mint a többi csüngős vereté. H.: 5,2 cm, Sz.: 3 cm; 33. (I. t. 2.): ónozott bronz, öntött griffes *övveret*, téglalap alakú, csüngődíszes, sarkaiban szegecslyukak, egyikben apró bronz szegecs. Csüngőtagja letörött, a szegecstartó két fül a hosszanti oldalon egybeöntve az övdíszszel. Színével, fejtetőre fordítva fektetve a bőrvön, a 28. kisszíjvég közelében. H.: 5,2 cm, Sz.: 3,2 cm, Fül átm.: 0,5 cm; 34. (I. t. 3.) ónozott bronz, öntött griffes *övveret*. Téglalap alakú, csüngődíszes. Színével, fejtetőre fordítva fektetve, csüngőtagja a bőr alá hajlítva. Sarkaiban szegecslyukak, egyikben bronz szegecs. A csüngőtagot az övdíszszel együtt öntött föltre fűzték, a szegecseket elkalapálták. A csüngőtag szabadon mozgatható. H.: 5,2 cm, Sz.: 3,2 cm. Öntéssel készült *bronz övbújtató*, amelybe a nagyszíjvéget fűzték. Hátsó lapját szögletesen meghajlították, végeire forrasztották az ónozott bronz, öntött lapos előlemezt. Rajta griffen lovagló, koronás, feltartott kezű férfi/nő alak. A bújatólemezt 2-2 bronz szegecsel erősítették fel a bőrvögre. Bújtató H.: 3,8 cm, Sz.: 2,4 cm, előlap: H.: 3,2, Sz.: 2,1 cm. Az ónozás erősen lekopott. 35.: *Vaskés* töredéke a bronzkarika és a 36. vastör közelében. Hegye letörött, felületén farostmaradvány. H.: 5 cm, Sz.: 1,5 cm; 36.: *Vastör* közvetlenül a vaskés mellett, korrodált állapotban. H.: 28 cm, Sz.: 2,7 cm; 37. *Pofarudas zabla* (IV. t. 6.) erősen korrodált. Kitért szájú sárkányfejek díszítik a rudak végeit, melyeknek felületük bordázott S alakban hajlított. A rablászkor kifordított felső lókoponyában fektetve; 48.: *köpüs nyilcsúcs* közel derékszögben meghajlítva a fakeret és a sírgödör széle között fektetve a sír K-i felében. H.: 8,7 cm; 49.: (I. t. 5.) öntött ónozott bronz csüngődíszes *övdísz*, ugyanonnan bukkan elő, mint a 32-35. *övdíszek*. Csüngőtagja a füleknel letörött, az ónozás megkopott. A nagyszíjvég, a 34. *övdísz* és a 28. *kisszíjvég* között fektetve, alatta és a tetején bőrmaradvány volt. Színével, fejfelé fektetve találtak rá; 50.: *készségek*: egy lapos, enyhén ívelt *vassziholó*, mellette egy téglalap alakú *kova*. Közeliükben bőrmaradvány és a 43. bronz karika.

85. sír: T.: Ny-K, É-től 275°, H.: 270 cm, Sz.: 185 cm, Mé.: 228 cm.

A nagyméretű sírt 10-25 cm vastagságú ácsolt deszkával bélelték ki. Ennek nyomát körben a sírfal mentén barnás elszíneződésű sávokban – a rablásfoltok miatt kisebb-nagyobb megszakításokkal – láthat-

tuk. A sír két részre osztott. Az ember a sír jobb oldalán koporsóban nyugodott (koporsó nyomot a sír ÉNy-i sarkában figyelhettünk meg). A lovat pofával K-nek irányítva, kb. 20 cm-es, enyhén sóderes talajú padkára, maga alá húzott lábakkal fektették gazdája mellé. A sírt kirabolták: az embervázat térdtől felfelé teljesen feldúlták, a csontokat, viseleti tárgyakat többnyire a sírkamra ÉNy-i felébe dobálták. A medence helyén bennmaradt a veretes öv, és a harcos bal lába mellé, hegygel a K-i sírfal felé irányítva helyezték lándzsáját. A lovat csak a koponyánál és a mellő lábainál bolygatták, a kantárrzat a zabla közelében, a test bal oldalánál és a farcsontoknál érintetlennek látszik. (2. ábra)

Leletek: 1. A rablásfoltban a nyelési szinthez közel *nagyszíjvég* hosszúkás alakú háromszög és rombusz alakú poncolt díszítésű br. szegélylemezei (6 db-ban). Sz.: 0.4 cm (1. melléklet) (VI. t. 8.); 2.: *Br. fülkarika* (3 db-ra tört), körátmetszetű (átm. 0.15 cm) a rablásfolt szélénél, a ló medencecsontjai között fekvűt (3. mell.); 3.: *Ezüst fülkarika* a sír ÉNy-i harmadában, a szétdőlt emberi csontok között. Kör átmetszetű huzalból készült (átm. 2.3 cm), egyik vége kihegyesedő (40. mell.); 4-9.: *Négyszög* alakúra kivágott *bronz övdíszek* (4 db ép 2 db töredékes). Oldalaik enyhén íveltek, sarkaikban szegecslyuk, a 43., 45., 46. számúakban szegecsek, a 41. sz. veretből a negyedik szegecs hiányzik. A háromszögű vésett díszítéseket a szegecsekkel együtt körbe poncolták. A rablásfolt közepén az emberváz deréktáján sorban feküdtek, közelükben megmenthetetlen bőrmaradványok (41., 43-46., 48. mell.) (VI. t. 1. a-g.); 10. Lemezes csattestű, ovális karikájú *bronz övcsat*, melynek csattüskéje elveszett. A csattest felülete háromszögű poncsorokkal díszített, melyet három szegecsel erősítettek a bőrhöz. Széle sérült. a 43. és a 41-es övdíszek között fekvűt. H.: 5.7 cm (42 m) (VI. t. 4.); 11. Ónozott bronz indadíszes tokos *kissíjvég*. Tokvégződésénél szegecslyuk. A nyelési szinthez közel a deszkaszerkezet barnás elszíneződésében, a rablásfolt ÉNy-i sarkától nem messze került elő. H.: 3 cm (4. mell.) (VI. t. 6.); 12.: Bronz lemezből kivágott dísz, felületén kör alakú mélyedés, körülötte poncsor. Hátoldalán és szélein forrasztás keskeny csíkja látható. Valószínűleg övdísz vagy kissíjvég előlapjának töredéke. Az NY-i koporsószelelnél, az emberi csigolyacsontok mellett a rablásban volt (37. mell.), (VI. t. 2.); 13. Háromkaréjos végződésű, kivágott lemezű *kissíjvég(?)* töredéke az övdíszek közelében. H.: 2.8 cm (47. mell.), (VI. t. 5.); 14. Apró, aranyozott bronz *kissíjvég* töredéke szegecsel. H.: 1.5 cm, Sz.: 1.1 cm (21. mell.), (VI. t. 6. 7.); 15.: A megbolygatott ló szügye és az ember alsó láb-száránál fekvűt 2 db köralakúra kivágott *bronz dísz*. Közepük átfűrt, ahol háromszögű poncolt díszítés fut körbe ugyanúgy, mint a peremrészén. A poncolt közötti üres mezőt 3-3 furattal díszítették. A bőrre 3 db szegecsel erősítették fel. Átm. 2 cm, (20., 27. mell. – ez utóbbi a 24. mell. alatt volt), (VI. t. 3. a-b.); 16. Bronz töredékek az övdíszek és *kissíjvégek* közelében. Az egyik a (21. mell.) *kissíjvég* bordázott fedlapjához tartozhatott, a másik egy apró övdísz darabka, amely átfűrt és poncolt díszítésű. Közeliükben bőrmaradvány. (49. mell.); 17.: *Négyszög* alakú *vascsat* töredéke a nyelési szinthez közel, az ÉNy-i sírfal mellett. Mérhethő hossz.: 3.4 cm, (VII. t. 1.) (19. mell.); 18. Bronz lemezből kivágott *propeller veret* több darabra törve, a szétdőlt emberváz bal vállának helyén, a rablásfoltban. Restaurálás közben elpusztult. (23. mell.); 19. *Négyszög* alakú *vascsat* a szétdőlt emberváz combcsontjai helyén. H. 2.9, Sz.: 2.7 cm (22. mell.); 20.: *Vaskés* a rablásfoltban, a feldűlt lóbordák és az emberváz combcsontja helyén, több darabban. H.: 15.1. Rossz megtartású vasból kovácsolták. (30. mell.); 21. Nádlevél alakú, köpüs *vaslándzsa*. Az ÉK-i deszkafalhoz közel, az ember bal lábánál, hegyével K-felé irányítva H.: 21.3 cm (2. mell.); 22-28. Lemezből kivágott ónozott bronz *lószerzőmveretek*. Kör alakjuk enyhén domború, közepükön szegecslyuk. Többségük széle sérült. A szügyelő, ill. a farhám kantárrzatát díszíthették. átm. 2-2.2 cm, a 25. mell. átm. 2.6 cm) 6., 10., 12., 20., 25., 38., 39. mell.), (VIII. t. 1-2.); 29-39.: Köralakúra kivágott bronz *lószerzőmveretek*, közepükön 0.3 cm magasságú szegecstakaró dudor. A ló feje körüli kantárrzat veretei lehettek. (Átm. 2 cm), (13-18., 31-34., 36. mell.), (VIII. t. 3.); 40-44.: Ónozott bronz *lemezfalérák*. Kör alakúra kivágottak, enyhén domborítottak, közepükön szegecslyuk. Az 5., 7. mellékletek a ló bal, ill. jobb medencecsontjai mellett fekvűtek, a 11., 26. mell. a jobb, ill. bal szügyelő elosztószíjzatatát díszítették, a 35. a csikózabla közelében fekvűt. A 11. és a 26. falérák közepén a szegecset félgömb alakú szegecsborító takarta. Átm. 5.4-6.5 cm (VIII. t. 2-6.); 45. *Bronz szegecs* a 26. és 27. mellékletek között fekvűt, feltehetően a 26. falérához tartozhatott (28. mell.); 46. *Csikózabla*, a kifordult lókoponya állkapcsából (19. mell.); 47-48. *Kengyelek* a ló jobb és bal oldalánál. A 8. mell. *négyszögű* füle laposra kalapált, amelyet a szárral, két lyukkal díszített rombuszalak köt össze. Bordázott talpa az alsó harmadban kiszélesedik, a szár és a talpaló összekovacsolásánál 2-2

rovátkolt díszítés. Enyhén deformálódott. H.: 19 cm, Sz.: 9.8 cm, TalpSz.: 2.6 cm. A 9. mell. az előző párja, hurkos füle négyszögűre kalapált. H.: 18 cm, Sz.11.8 cm, TalpSz.: 3 cm. Talpalója kiszélesedő, sérült.

93. sír: T.: Ny-K, É-től 280°, H.: 300 cm, Sz.Kb.: 230 cm, Mé.: 200 cm (3. ábra) A nagyméretű faszervezetes sír oldalait 15-20 cm vastagságú deszkázzal bélelték ki. Barnás elszíneződésű nyomait a felszíntől számítva 125-130 cm mélységig lehetett követni a sírfal mentén. A lovat maga alá húzott lábakkal, a koporsóban nyugvó harcos jobb oldalára, vele ellentétes tájolásban (K-Ny) temették el. A temető D-i, hosszanti oldalán leszakadó partvonal miatt nehéz volt a sír szerkezetét pontosan megfigyelni. A sírt erőteljesen kirabolták, a vázakat feldúlták. Eredeti helyzetben csak a ló medencecsontjai és behúzott lábai maradtak a sír Ny-DNy-i felében. Közeliükben a kifordított emberi koponya bukkant elő. A sír közepe táján, néhány összefüggő, lóhoz tartozó csigolyacsont és bordatöredék között lószerszámveretek, az emberi kar- és bordacsontok közelében nádlevél alakú, köpüs lándzsacsúcs. A lócsontok kb. 15 cm-rel mélyebben feküdtek a koporsóhoz képest. -200 cm mélyen, metszetben sikerült az erősen rabolt koporsó barna színű nyomait rögzíteni. Ebben a mélységben a fakeret sötétbarna sávja már nem mutatkozott. Az ÉNy-i és ÉK-i sarkokban láthatóak voltak a kidőlt koporsófal ácsolatai. A rablás a koporsó alját is megbolygatta, benne két juh vagy kecske hátcsigolyái feküdtek. (A pontos állattani meghatározásokat Bartosiewicz Lászlónak köszönhetjük.)

Leletek: 1-5. Azonos öntőmintából készült nyolckaréjos, öntött, ónozott bronz *lószerszámveretek*, egy kivételével a középkön szegeccsel. Az ónozás erősen lekopott róluk. Átm. 2.1-2.2 cm (X. t. 2.) 6-7.: Levéldíszes, ónozott, öntött bronz *falerák*, melyeknek közepén és levelei között szegecses. A lóbordák és csigolyák között feküdtek a rablásban. Azonos öntőmintával készültek átm. 3.9 cm (X. t. 1.); 8-9. Kör alakú, lemez bronz *díszek/falerák?*, felületükön egy középpontból forgó 4-4 levélminta. Hátoldalaikon ónbetétes forrasztás nyoma. Bőrmaradványok társaságában az emberi csigolyacsontok közelében bukkantak elő. Átm. 2.6 cm (X. t. 4.); 10. Téglalap alakú bronz *lemezes veretötöredék*, a ló bal térdízületénél. Mindkettőben apró bronz szegecs. (X. t. 3.). 11.: Bronz lemezből kivágott *lyukvédő*. A téglalap alak egyik oldalán 0.4 cm átm. kivágott nyílás, két végében apró bronz szegecses. H.: 2.5 cm, Sz.: 1.4 cm (X. t. 5.); 12.: Háromszög alakú, köpüs *nyílcsúcs*, keskeny köpüjében famaradvány. H. 7.9 cm. Közeliükben egy másik nyílcsúcs szártöredéke famaradvánnyal, H.: 4.5 cm. A ló csigolyacsontjainál, a 4. és 7. mellékletek társaságában feküdtek; 13. A rablásfoltban, a sír K-i felében, a szétdőlt emberi bordák mellett, hegyével K-felé irányítva köpüs, nádlevél alakú *lándzsacsúcs* volt. Jó megtartású, köpüjének peremén lapos gyűrű fut körbe. H.: 18.8 cm, Köpü átm. 2.3 cm

A bemutatásra kiválasztott három, késő-avarkori lovassírról a következőket mondhatjuk el. Mindhárom tekintélyes – a felszíntől számított – -220 cm – mélységűek. A közel 2x3 m-es nagyságú sírgödörket feltehetően ácsolt deszkázzal, kamraszerűen bélelték ki. Belső terület két részre osztották. A 85. sírnál észlelhettük, hogy a Ny-K-i tájolású, deszkakoporsóba fektetett halott jobb oldalára, 20-25 cm magasságban kiképzett padkára, maga alá húzott lábakkal fektették a felszerszámozott lovat. A hatalmas, sötétbarna színű rablásfoltok (melyek zömükben széles kiterjedésben a sírok aljáig lenyúltak) és a vizes, sóderes talaj miatt nem maradtak számunkra olyan pontosan megfigyelhető részjelenségek, amelyek alapján biztosan megállapíthatnánk ezeknek a fakeretekkel bélelt síroknak a belső rendjét.

A koporsó

A több éves leletmentés folyamán nagyon ritkán állt módunkban, hogy a lovassírainkba eltemetett harcosok koporsóit megfigyelhessük. Általában csak a sírok aljában, a kibontott vázak közelében láthattuk a téglalap alakú, barna színű foltokat, amelyeket koporsóknak vélünk.

A 93. sírban, a budakalászi lovassíroknál általában megszokott elrendezéssel szemben a koporsó alja kb. 15 cm-rel magasabban mutatkozott, mint a sír bal oldalán

fekvő lóváz padkája. A szerencsétlen körülményeknek köszönhetően (u.i. a kronológia szempontjából fontos leletanyagú sír a bányakitermelés miatt kb. 10 m magas leszakadó partvonal sarkában feküdt, és D-i oldala erőteljesen megsérült) a sír közepe táján, Ny-K irányban metszettel húztunk. Így lehetőségünk nyílt a koporsó hosszanti metszetének megfigyelésére. A sírt elpusztító hatalmas rablásfolt szinte az egész sírgödört betöltötte, érintve a koporsó alját is. A koporsó nyom alsó, keskeny, barna sávja a sír Ny-i és K-i keskenyebb végeiben, 2-3 cm vastagságú és 5-20 cm hosszú, függőleges csíkban nyúlt a sír enyhén sóderes aljáig. A sír jobb oldalának réteges bontásakor, a temetkezés alját megközelítve, csak elmosódó, keskeny, barna csíkban volt látható a koporsó keskeny vége. Tehát a koporsó nem állt lábakon. Elképzelhető, hogy a ládaszerű ácsolat oldalfalainak meghosszabbított nyomát láthattuk a függőleges metszetalan³. A koporsó keskeny oldalfalai a föld nyomásától kidőltek. (4. ábra)

A sírszerkezetet vizsgálva lovassírijaink az ún. I. csoportba tartozó⁴ kamrás temetkezések körébe tartozik. A sírépítmények tekintetében zömmel a szlovákiai késő-avar, deszkaszerkezetes lovassírokkal mutatnak rokonságot⁵. Ugyanakkor Magyarországról a kiválóan dokumentált lukásházi kamrásírt említhetjük a legjobb analógiaként⁶. Rítusbeli kapcsolatot (a jobb oldali, fő helyen fekvő harcos bal oldalán, vele ellentétes tájolásban nyugszik lova) az eddigi szakirodalomban ismertek⁷ mellett a jelenleg feltárás alatt álló vörsi⁸ ill. szlovákiából a bernolákovi⁹ késő-avar sírok mutatnak.

Az I. típusba tartozó temetkezési rítus a késői korszakban gyakoribb, mint a korai időszakban¹⁰. Ezért is érdekes számunkra az a tény, hogy Budakalászon mind a korai, mind a késői lovassírijaink azonos rítusúak.

Övgarnitúrák:

Sajnálatos módon a sírrablók tökéletes munkája miatt a lóvázakhoz képest az embervázak nagyobb arányban bolygatottak. Amíg a 93. sírban egy lemezes lyukvédőt kivéve csak néhány kantárdíszet találtunk, addig a 81. és 85. sírokban deréktájon megmaradtak a harcosok veretes övei is.

A 85. sír vésett (közép-avarkori) övgarnitúráját a kis, tokos, indadíszes szíjvég keltezi a késő-avarkor elejére (VI. t. 6.). A késő-avarkorban gyakran előfordul és általánosan ismert a 81. sír öntött bronz, csüngődíszes garnitúrája (III. t. 2., I-III. t.), melyből tartalmi jegyei alapján kiemelve kell szólnunk a nagyszíjvégről és a bujtatóról.

Az öntött, ónozott bronz nagyszíjvég nemcsak a szépen kidolgozott állatküzdelmi jelene miatt válik érdekessé, hanem azért is, mert mind az elő-, mind a hátlapján a fő mező mellett az általában megszokott 1-1 indadíszes (vagy ugrásra készülő stilizált állatalakos) kazetta mellett még egy mező helyet kapott. Így a szíjvég mondanivalója

³ Tomka Péter 1977-78. 43.

⁴ Kiss Attila 1962.

⁵ Budinsky-Kricka 1956, Trugly Sándor 1987.

⁶ Kiss Gábor 1985.

⁷ Kiss Attila 1962., Kovrig Ilona 1975. 126. 141., Garam Éva 1985.

⁸ Szentpétery József 1990.

⁹ Kraskovska 1962. 430. 433., 437.

¹⁰ Kiss Attila 1962. 158., Bóna István 1979. 17.

új tartalommal bővült. Valószínűsíthető, hogy a tokvégződés felső kazettájába öntött motívum tamgajeként szolgált, ezzel is megkülönböztetve viselőjét a többi, felövezett szabad harcostól. (III. t. 1.)

Az avarkori emlékanyagban külön érdekesség a 81. sír övbújtatójának ábrázolása. A budakalászi 82. sírban rábukkantunk ugyanennek a darabnak azonos öntőmintából készült, töredékes párjára. Az avar bronzművészetben azonban ritkán találhatjuk párhuzamát.¹¹ A griff hátán lovagló, feltartott kezű, koronás hermafrodita alak megjelenítése a keleti művészetben gyökerező, mitológiai mondanivalójú ábrázolás. Sematikus megfogalmazásban előképe a nagyszentmiklósi késő-avar kagáni étkészlet 7. számú korszóján látható mitikus griffen lovagló, koronás alakábrázolásnak.¹²

Fegyverek

A 81. sír halottjának ónozástól fénylő, díszes fegyverövének jobb oldalára fűzték fel tarsolyát (benne készségei), kését és törét. Túlvilági harcaihoz egy szakállas, köpüs nyílvezzőt is mellé helyeztek, melyet a sírgödör K-i végébe dobva találtunk meg. A 85. és 93. sírokban viszont lándzsás lovasok feküdtek, lábaik mellett köpüs, nádlevél alakú fegyvereikkel.

Lószerszámveretek

A sírok nagyfokú rablottsága ellenére is sikerült következtetnünk a veretek szerepére. A nagyobb átmérőjű kantárrózsák a farhám, ill. a szügyelő elosztóit díszítették, míg az apróbb, kerek lemezes és rozetta alakú préselt bronz veretek zömükben a fej körüli kantárazaton sorakoztak. A 81. és 85. sír veretei a közép-avar kivágott lemezí kantárazatdíszek körébe tartoznak (IV. t., VII-VIII. t.). A 93. sír öntött, szíromdíszes, késő-avarkori falerái és rozettái annyira szétszóródtak a rablás miatt a sírban, hogy elhelyezkedésüket nem sikerült rekonstruálni (3. ábra). A különböző technikával készült díszek közül érdemes külön megemlítenünk a spirális indákkal díszített kerek, bronz vereteket. A sírban talált helyzete miatt bizonytalan ugyan a lószerszámzathoz való tartozásuk, de a szlovákiai avar anyagban látható préselt¹³ és öntött változataik¹⁴ miatt gondolhatunk e felhasználási módjukra is. A síregyüttést az öntött veretek keltezik a 8. század középső harmadára, esetleg a század második felére.

Lószerszámok

A 85. sír lovát csikózáblával és egyenes talpalójú kengyelpárral szerszámozták fel. A 81. sír lovának szájába S-alakban hajlított, sárkányfejes, bordadíszes feszítőzáblát helyeztek. Mindkét temetkezés lószerszámzata megerősíti a késő-avarkori keltezését.

---

¹¹ Mindszent 17. sír; Debrecen-Onód 11. sír; Fettich Nándor 1937. III. t. 2. IV. t. 1.; Wien 11-Haufgasse F. Daim 1979. Taf. 1.5.

¹² László Gyula - Rác István 1977.

¹³ Budinsky-Kricka 1956. 128. XXXV. t. 10. 11.

¹⁴ Jan Eisner 1952. obr. 92. 1-3.

Kronológia, társadalmi helyzet

A 85. sírban talált vésett díszű bronz garnitúra és a kivágott lemezű lószerszámdíszek a sír korábbi, 8. század első felére történő keltezésére utalnak, de a lapos talpalójú, hosszú fülű kengyel (8. melléklet) és a tokos, indadíszes, öntött bronz kisszíjvég a 8. század középső harmadára való keltezést erősítik meg. A 81. lovastemetkezés leletanyagát tekintve a lemezes lószerszámdíszek képviselik az együttes korábbi (középvaskori) tárgytypusait, míg a halott vitéz csüngődíszes övgarnitúrája és a sárkányfejes zabla egyértelműen a 8. század középső harmadára történő datálást erősítik. Ugyanerre a korszakra tehetjük a 93. sír garnitúráját is.

A Budakalászon feltárt kamrásszerkezetű lovassírokban felövezett, szabad lovas harcosok nyugodtak, akik a 8. század első felében, középső harmadában, védhették az évszázadok óta stratégiai fontosságú dunai átkelőhelyet.

IRODALOM

Bóna István

1979 A Szegvár-sárpoldali lovassír. Adatok a kora avar temetkezési szokásokhoz. Arch.Ért. 1979. 1. 3-32.

Bóna István

1990 Beiträge zum asiatischen Ursprung der awarenzeitlichen partiellen Pferdebestattungen. Wosinsky Mór Muz. Évk. V. 1990. 113-114, 119. abb. 1. 4.

Budinsky-Kricka, Vojtech

1956 Pohrebisko z neskorej doby avarskej z Zitovskej Toni na Slovensku. Sl. A. IV. 1. 1956. 5-131.

Čilinska, Zlata

1982 Dve pohrebisko z 8-9. storicin v Komarne. Sl.A. XXX. 2. 1982. 347-393.

Daim, Falko

1979 Awarische Altfunde aus Wien und Niederösterreich MAGW CIX.

Eisner, Jan

1952 Devinská Nova Ves 1952.

Erdélyi István

1978 Das awarische Gräberfeld in Budakalász-Dunapart (Dunaufer). Mitt.Arch. Inst. 7. (1977) Bp. 1978. 45-54, 21-24. t.

Fettich Nándor

1937 A honfoglaló magyarság fémművészete I-II. Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn. AH. XXI.

Sz. Garam Éva

1985 Pferde - und Reiterbestattungen in der Spätawarenzeit (8-9. Jh.). In Friesinger, H.-Daim, F.: Die Bayern und ihre Nachbarn II. Wien 1985. 123-128.

Kiss Attila

1962 Az avarkori lovastemetkezés vizsgálata. JPMÉ. 1962. 153-162.

Kiss Gábor

1985 A lukácsházi ezerkétszáz éves lovas vitéz. Vas népe 1985. 11. 16.

Kovrig Ilona

1962 The Dévaványa cemetery. In Avar Finds in the Hungarian National Museum. Bp. 1975.

Kraskovska, L.

1962 Pohrebisko Bernolakove. Sl.A. X. 2. 1962.

László Gyula - Rác István

1977 A nagyszentmiklósi kincs. Corvina 1977.

Szentpétery József

1990 Késő-avarkori lovastemetkezések Vörsön. Előadás, Szentes 1990. szept. 24-27.

Tettamanti Sarolta

1986 Dinnyés István, Kővári Klára, Lovag Zsuzsa, Tettamanti Sarolta, Topál Judit, Torma István: Pest megye régészeti topográfiája 7. A budai és szentendrei járás (XIII. 1.) Bp. 1986.

Tomka Péter

1977-78 Adatok a Kisalföld avarkori népességének temetkezési szokásaihoz. III. Arrabona 19-20.

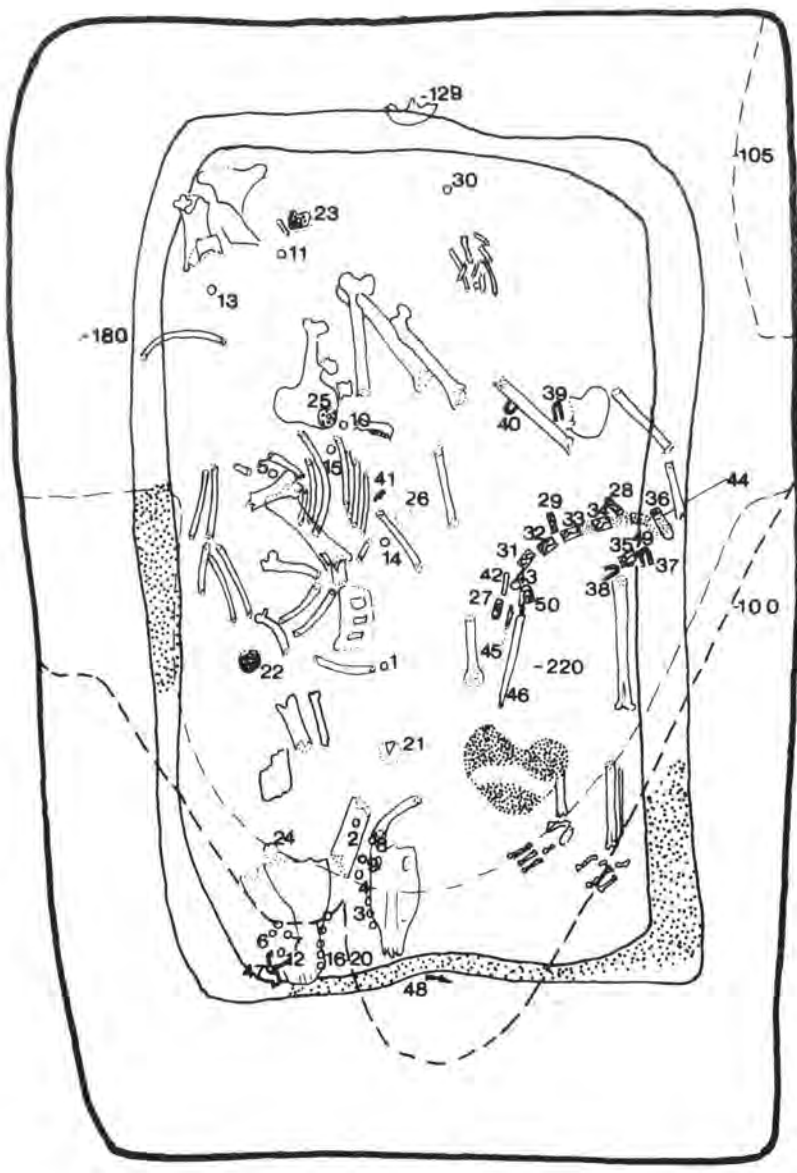
Trugly, A.

1987 Gräberfeld aus der Zeit des awarische Reiches bei der Schiffswerft in Komárno. Sl.A. XXXV. 2. 1987.

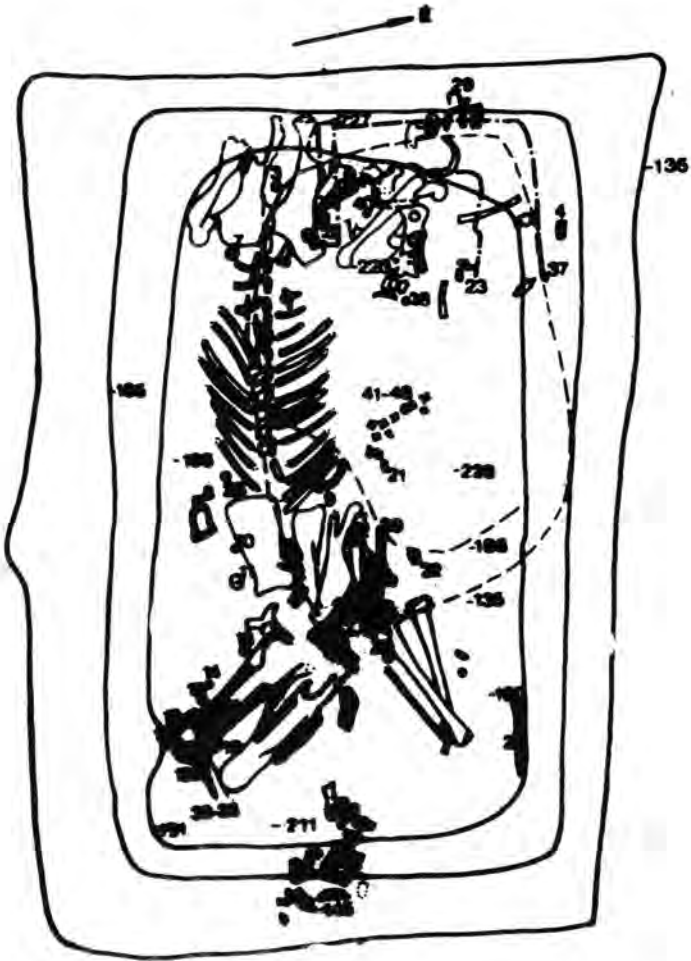
Zabojnik, J.

1989 Zur Horizontalen Stratigrafie des Gräberfeldes in Radvan nad Dunajom-Zitovska Ton. Sl.A. XXXIII. 2. 1989.

1. ábra

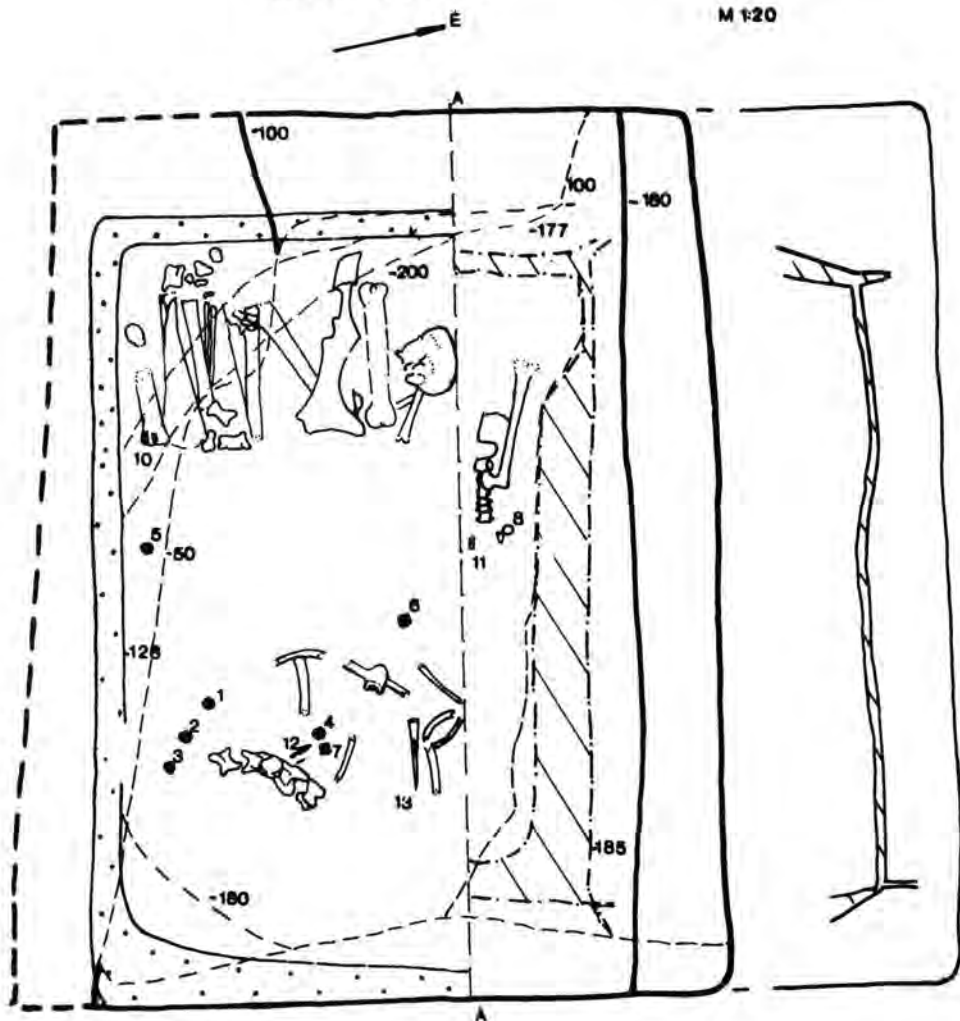
BUDAÖRS 85. SÍR

- kisebb emlős csontja
- - - - - rablásfolt
- - - - - koporsónyom
- sír- és deszkaszerkezet oldalfala

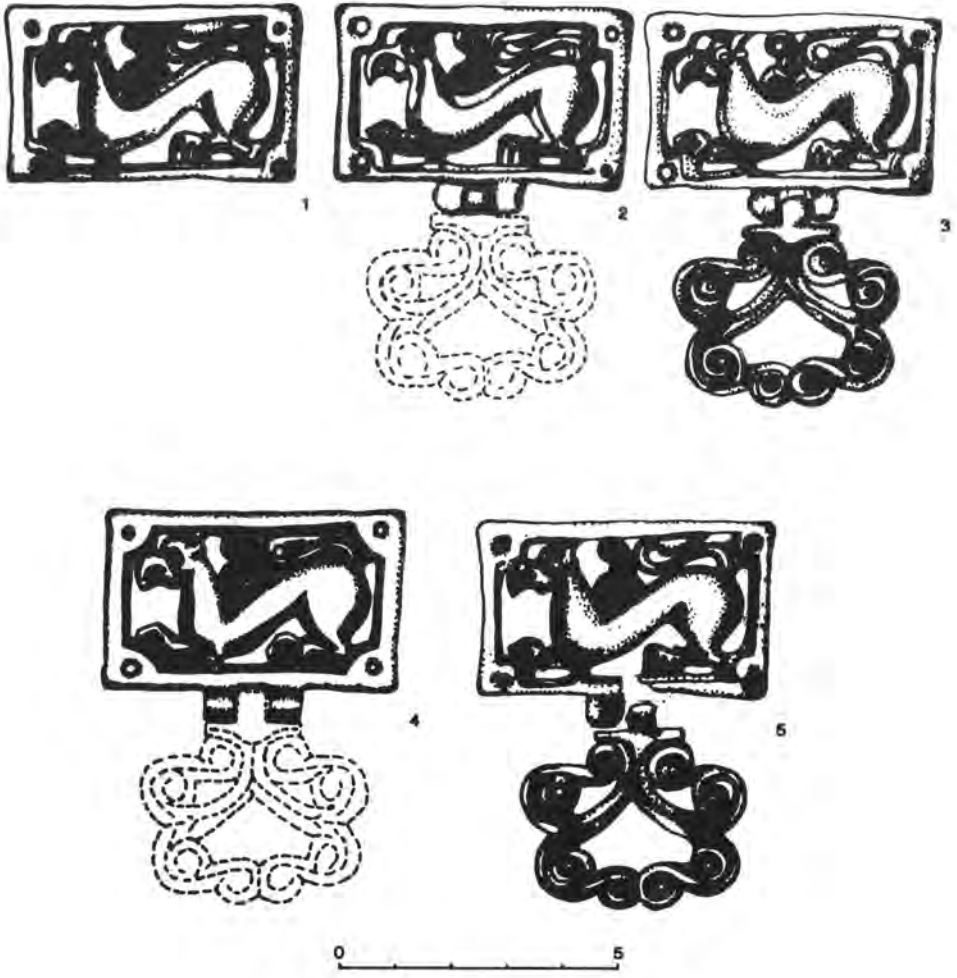
M 1:20

BUDAKALÁSZ 93. SÍR

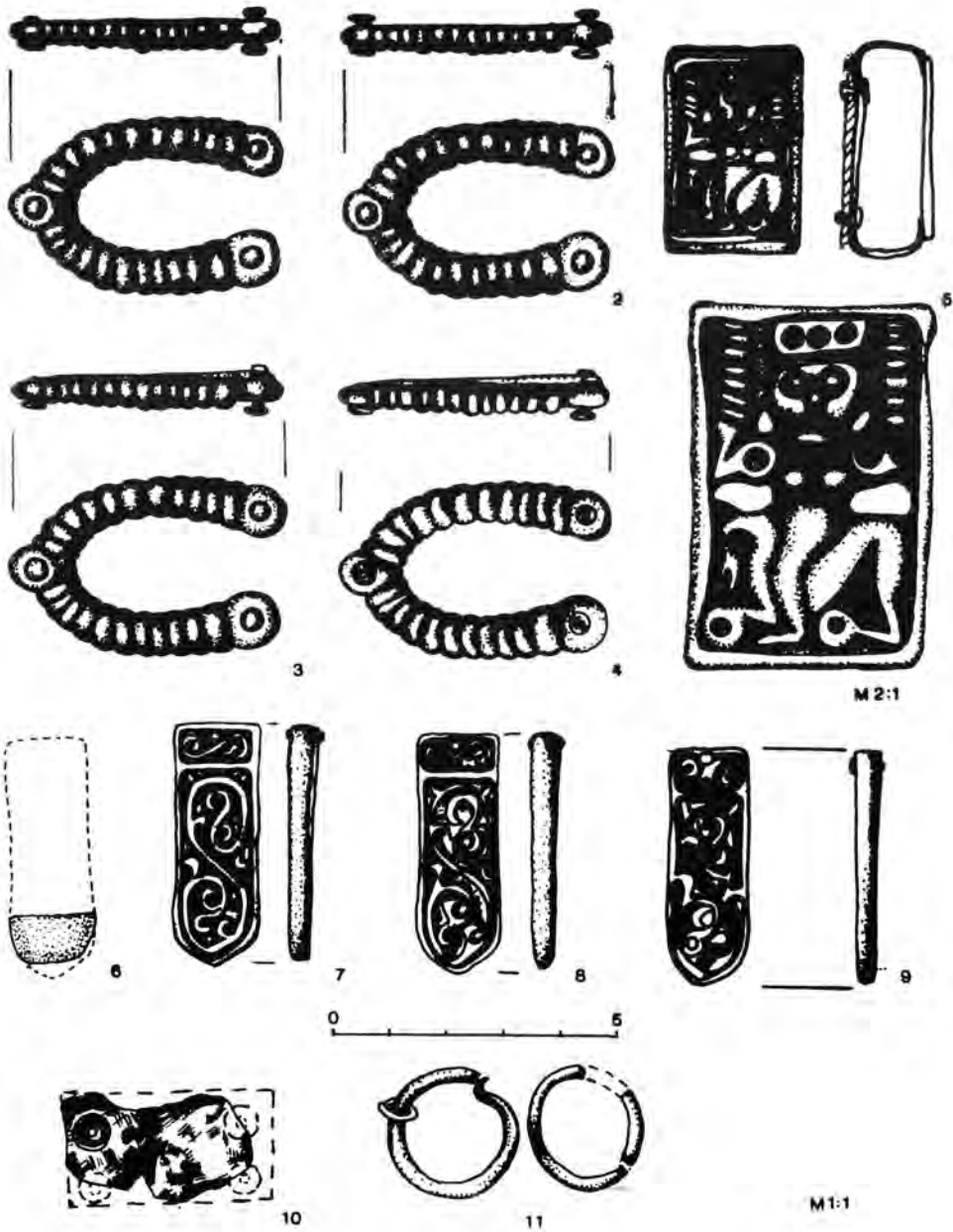
M 1:20

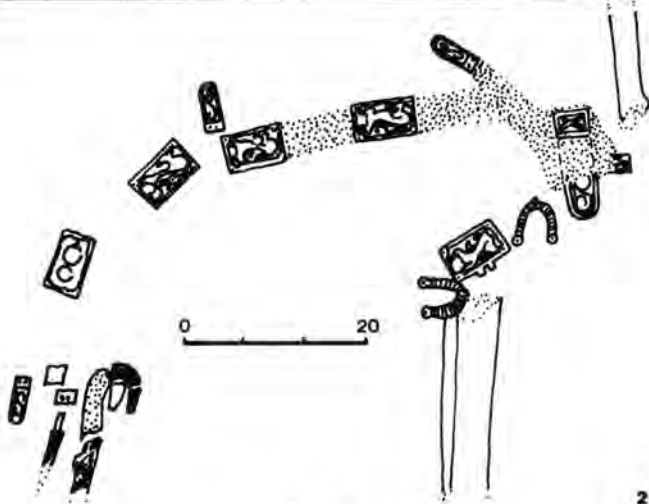
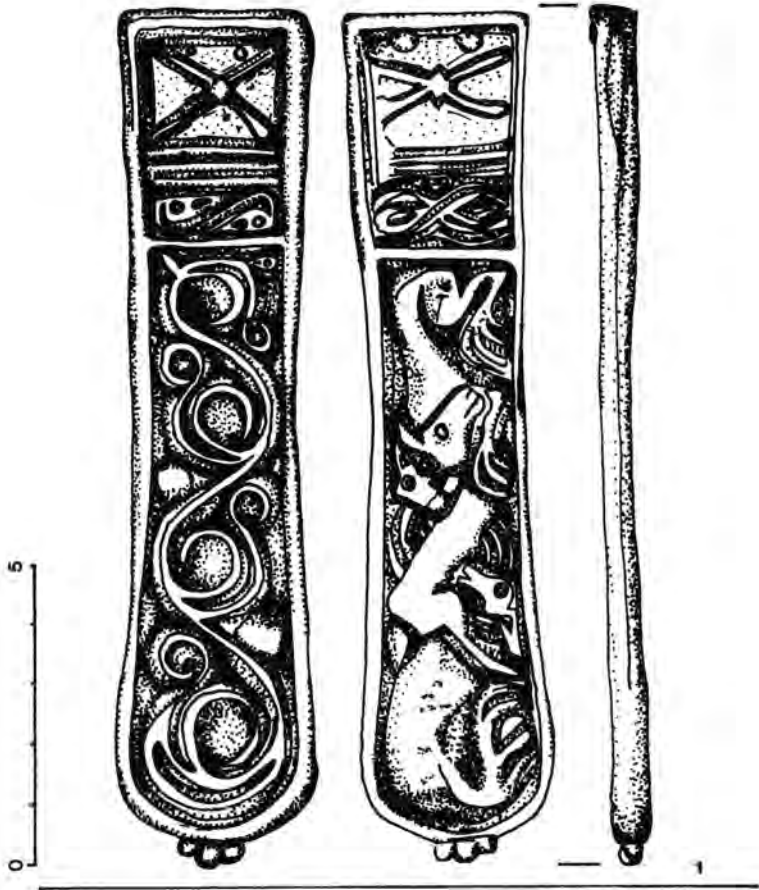
3. ábra

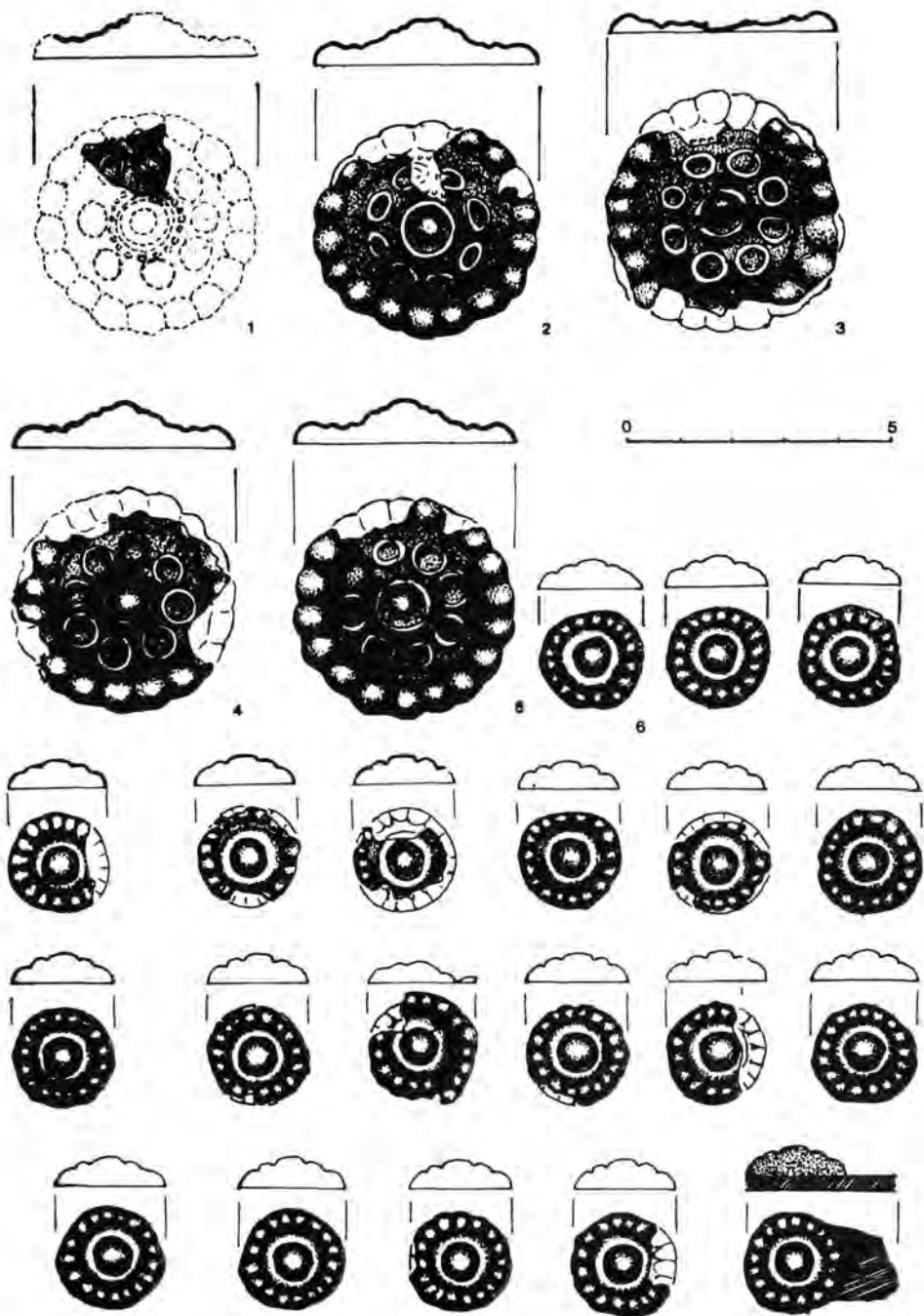
I. tábla

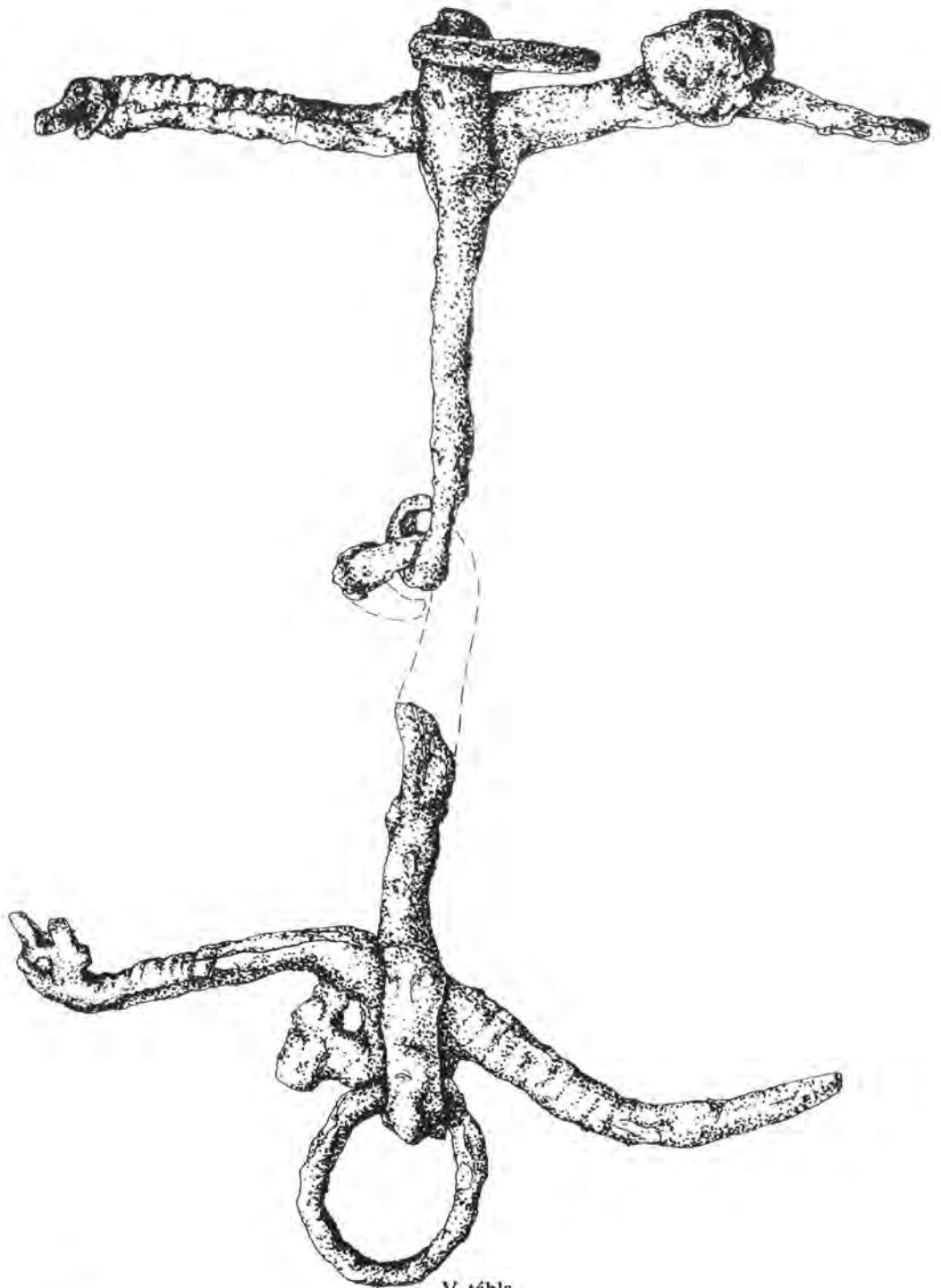
II. tábla

III. tábla

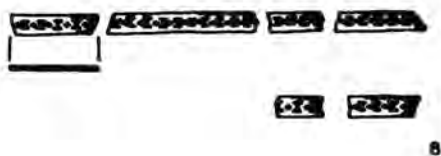
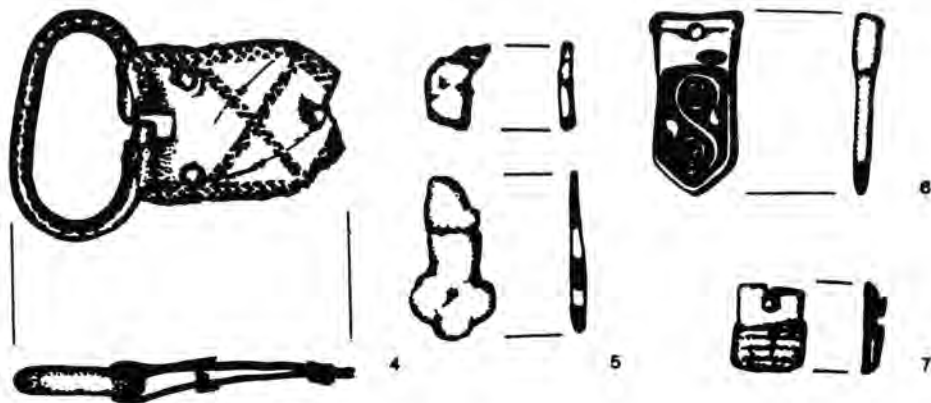
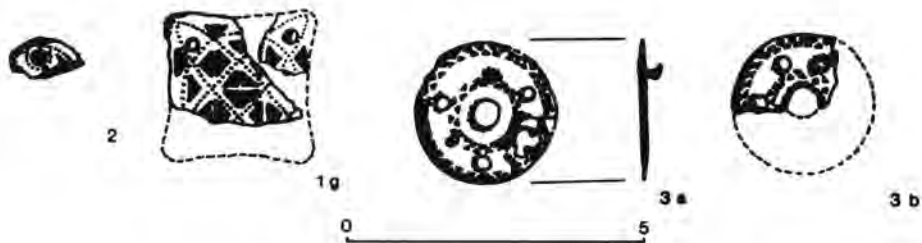
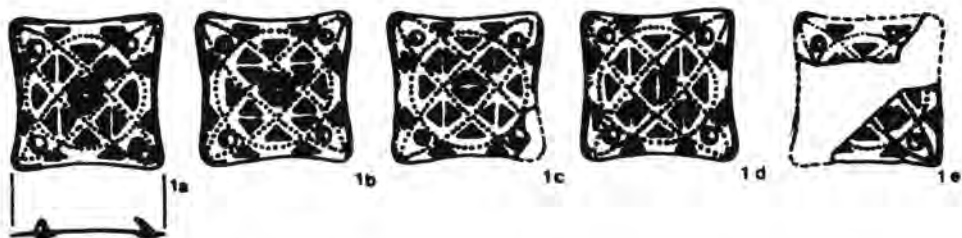

IV. tábla

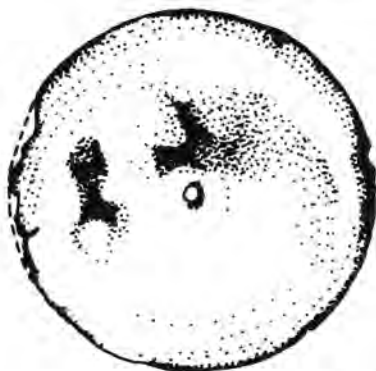
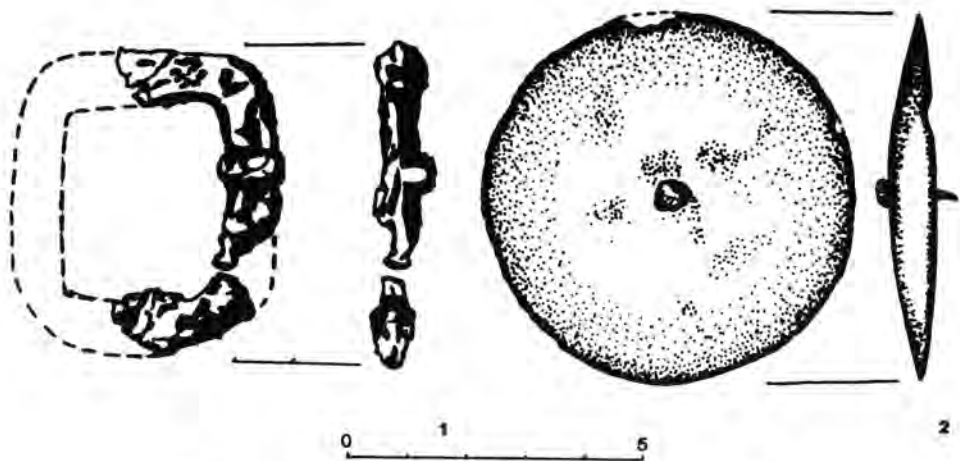

V. tábla

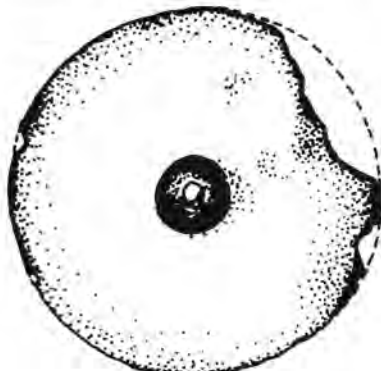

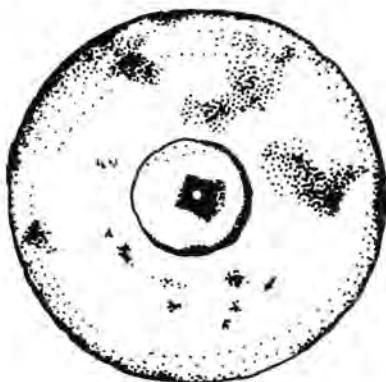
VI. tábla

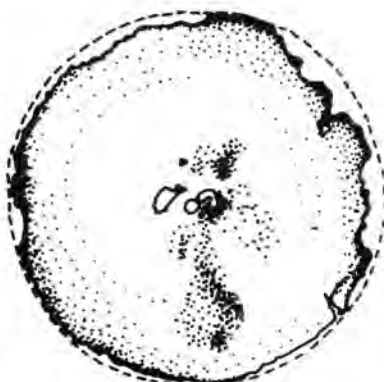
3

4

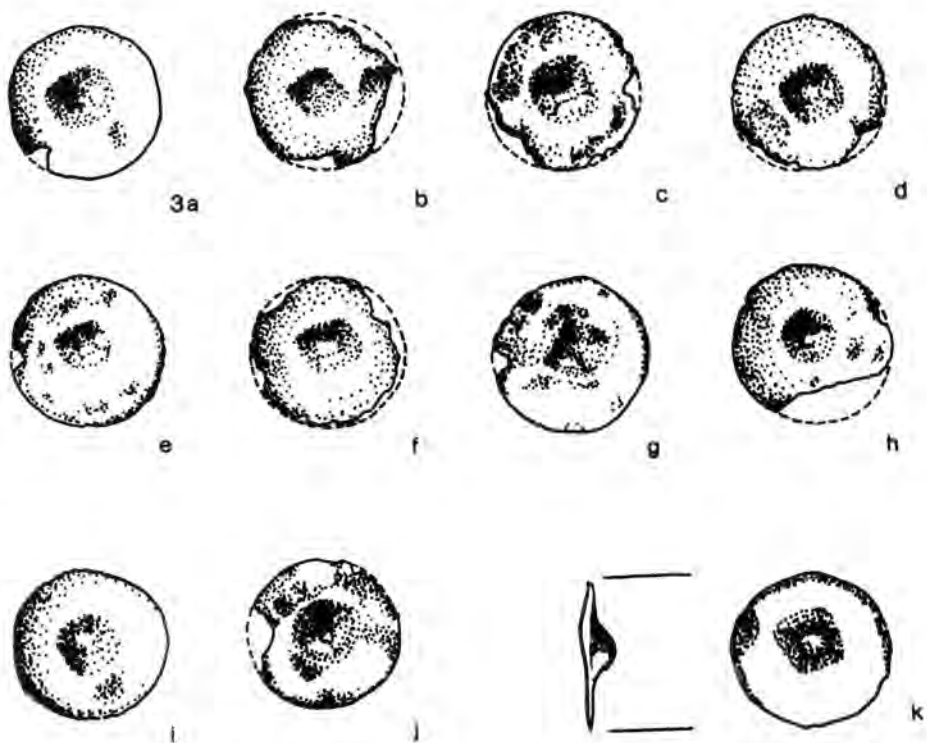
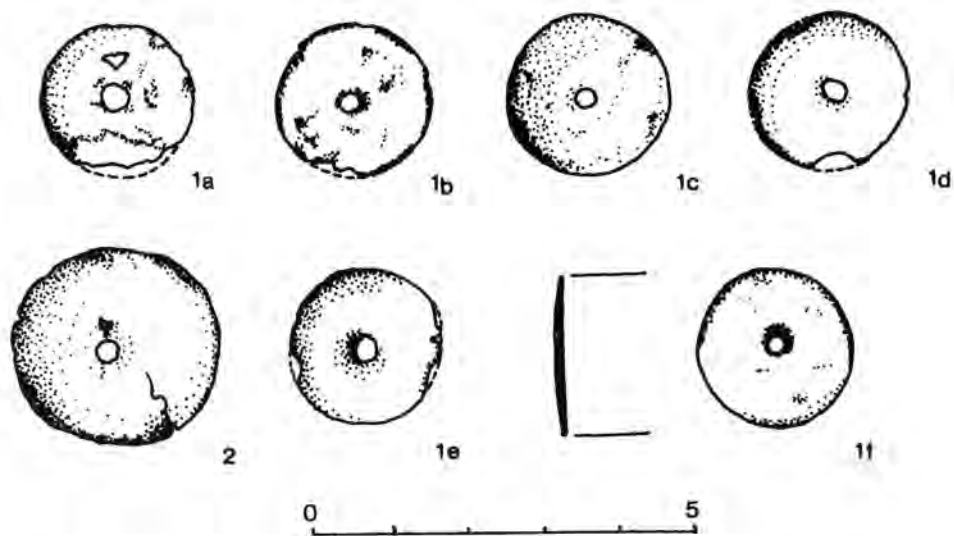

5

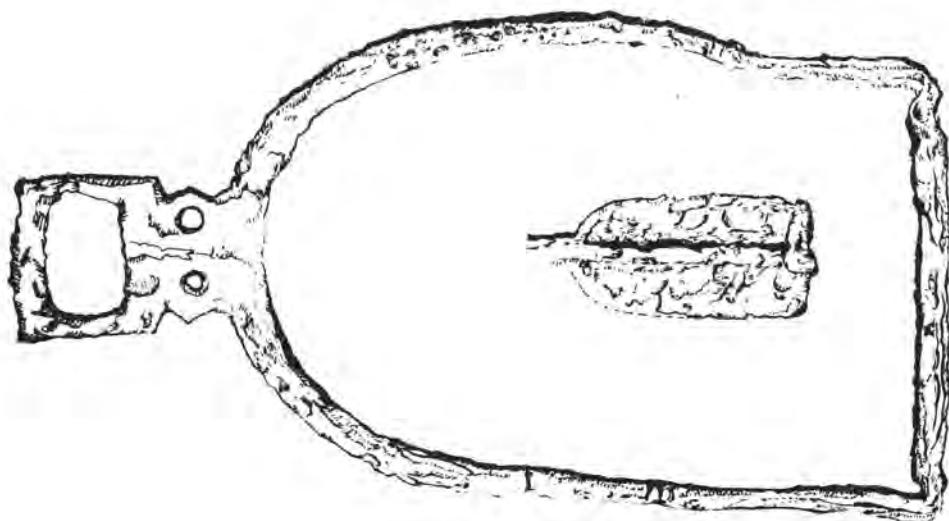
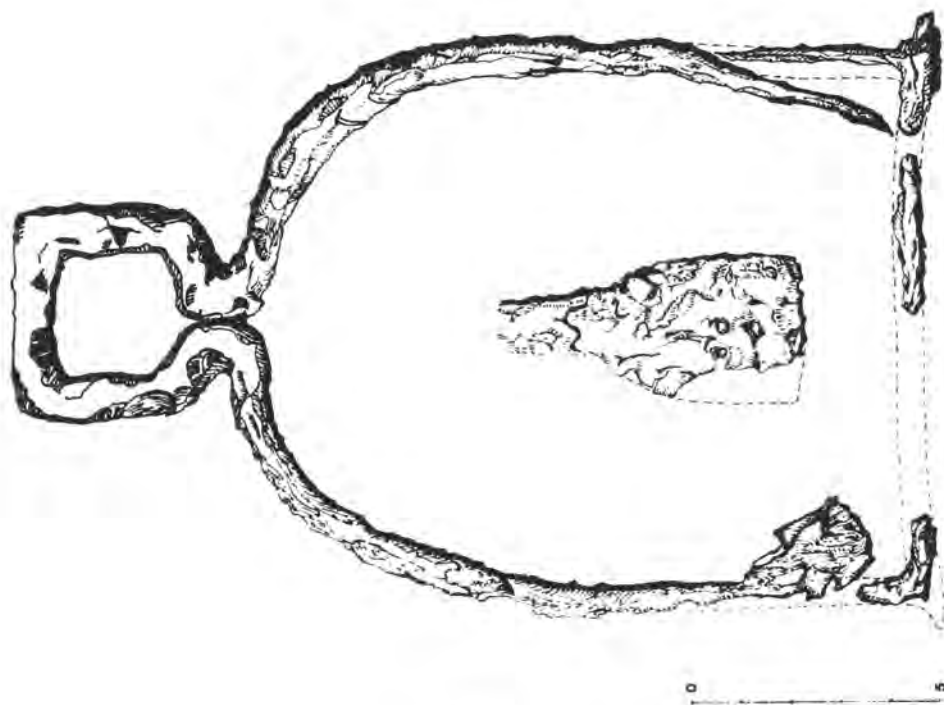

6

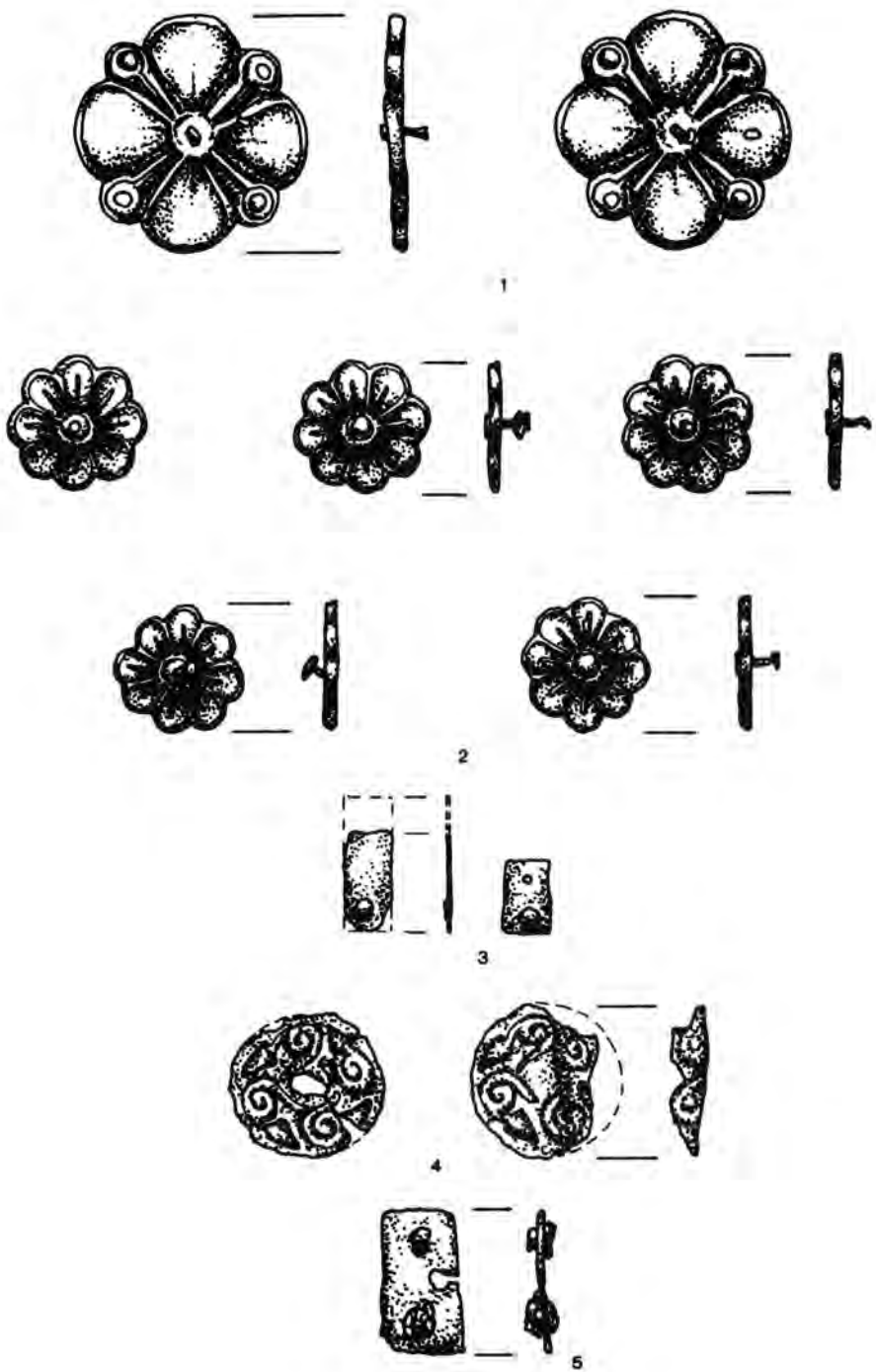
VII. tábla

VIII. tábla

IX. tábla

X. tábla

EINIGE SPÄTAWARENZEITLICHE REITERGRÄBER AUS BUDAKALÁSZ

Pásztor Adrien

Der an der Donau liegende Fundort von Budakalász ist für die awarenzeitliche Forschung seit dem Anfang der 50er Jahre bekannt. Die Schottergrube der Arbeitstherapeutischen Anstalt von Pomáz birgt auf einem Gebiet von beinahe 4 Hektars hauptsächlich frühawarenzeitliche Gräber (die zweite Hälfte des 6. Jahrhunderts und das 7. Jahrhunderts). Während der Rettungsgrabung 1988-89 wurden auch mittel- und spätawarenzeitliche Bestattungen freigelegt. Die spätawarenzeitlichen Gräber schloßen sich am südlichen und südwestlichen Rand des Gräberfeldes an die frühere Gräber aus dem 7. Jahrhundert an. Sie waren W-O orientiert.

Die Mehrzahl von ihnen war ein Reitergrab. In den mächtigen, 2,5-3 Meter tiefen Grabgruben lagen das Pferd und der Verstorbene in umgekehrter Orientierung. Die Seitenwände der Gruben waren, wie die spätawarischen Kammergräber aus der Westslowakei, mit Holzbrettern bedeckt. Die reichlich beschrifteten Streitrösse lagen in diesen Konstruktionen, auf einem 20-25 cm hohen Erdhügel. Die mit einem mit gegossenen Beschlägen verzierten Gürtel ausgestatteten freien Krieger wurden in Holzsärgen links von ihrem Roß bestattet. Im Grab 93 konnte beobachtet werden, daß der Sarg auf Beinen stand. Die beste Analogie zu den Reitergräbern ist das ausgezeichnet dokumentierte spätawarische Kammergrab von Lukácsháza aus dem 8. Jahrhundert. In Budakalász weisen schon die frühesten Reitergräber diese Konstruktion auf. Diese Sitte ist also in der ganzen Belegungszeit des Gräberfeldes nachweisbar.

Die Verstorbenen aus den spätawarenzeitlichen Gräbern wurden mit einem mit gegossenen Silber- oder Bronzebeschlägen verzierten Gürtel ausgestattet. Unter ihnen ist eine verzinnte bronzene Gürtelgarnitur mit Greifen- und Rankenmuster aus dem Grab 81 die bedeutendste. Sie ist nicht nur wegen der großen Riemenzunge ausgezeichneter Qualität und wegen der Greifenbeschläge mit Anhänger, sondern und in erster Linie wegen der Darstellung einer auf Greifen reitenden, eine Krone tragenden Frauenfigur auf der gegossenen bronzenen Gürtelschlinge sehr großer kulturhistorischer Bedeutung. Die anthropomorphen Darstellungen im awarenzeitlichen Fundmaterial sind nämlich sehr selten.

Несколько позднеаварских погребений из Будакаласа
Пастор Адриен

Памятник Будакалас-Дунапарт известен в кругу исследователей аварской эпохи с начала 1950-ых годов. По нашим расчётам этот - в большинстве своем - раннеаварский могильник занимает площадь в 4 гектара на территории месторождения щебня, принадлежащего помазскому Институту трудовой терапии. Большинство могил датируется второй половиной 6 в. - 7 в. В ходе аварийных раскопок 1987-1988 гг. мы обнаружили средне- и позднеаварские погребения. Позднеаварские погребения находятся на южной, юго-западной части большого густозастроенного, рядового могильника. Эти погребения идут рядом в западном направлении и присоединяются к более ранним погребениям 7 века.

Большинство этих могил было конскими захоронениями. Хозяин и его конь обычно покоились в крупных могильных ямах глубиной 2,5-3 м, ориентированные противоположно друг другу. Стенки могильной ямы были подкреплены деревянной рамой, похожей на позднеаварские деревянные склепы, известные из Западной Словакии. Внутри этих построек боевых коней с богато орнаментированной уздой помещали на выступы высотой 20-25 см. Свободных воинов, похороненных с литыми поясными наборами, помещали налево от коня, в гробовище. В погребении 93 мы заметили, что гроб стоял на ножках. Лучшая венгерская параллель наших конских захоронений замечается в склепе 8 позднеаварского могильника из Лукачхазы. В Будакаласе мы наблюдали такую же конструкцию погребения у самых ранних конских захоронений, следовательно этот обряд имел место на протяжении всей эпохи.

Покойников позднеаварских могил снабдили литыми бронзовыми поясными наборами. Наиболее полный из них, обладающий большим культурно-историческим значением поясной набор с грифонами и лозами из погребения 81. Он отлит из бронзы и покрыт оловом. Набор замечателен не только большим наконечником ремня прекрасной выделки и накладками, украшенными грифонами, но и (главным образом) литой бронзовой деталью пояса с изображением женской фигуры с короной и сидящей на грифоне. Изображение человека весьма редко встречается в аварских памятниках.

